

חבל נחלתו

הרע בעיני ה' (מלכים ב' פכ"א פס' טז)⁴.

סימן מט

פיצויי המגורשים – דינא דמלכותא או חמסנותא דמלכותא

שאלה

שאינן של בית המלך. מפרש הר"ן "נודדים להרגין – לליסטים ישראל שהורגים בני אדם. לחרמין – מחזרימין ושוולגין. ולמוכסין – להפטר מן המכס".

היינו כאשר קמים על אדם להוציא ממנו את ממונו שלא כדין מותר לו לנדור או להישבע ולא לקיים את נדרו או שבועתו, ובכך לגרום לכך שלא ילקח ממנו ממונו שלא כדין. בשני המקרים הראשונים מדובר בפיקוח נפש וברור שהותר לו להישבע ולא לקיים, במקרה השלישי הדין יותר מסובך שכן לכאורה מדובר באדם הפועל כדין – לוקח מכס, ומדוע יהיה מותר לרמותו?!

האם מותר להצהיר הצהרה המתעלמת בטעות בדיווח כדי להשיג רווח ממוני מאחד ממשרדי מדינת ישראל, במקום שברור לו שהצהרת אמת תגרום לתוצאות מעוותות עבורו¹, והאם יש חשיבות לכך שהצהרה בענייני פיצויי המגורשים?

תשובה

א. במשנה המובאת בגמרא במסכת נדרים (כו ע"ב) נאמר: "נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין, שהיא תרומה – אע"פ שאינו תרומה, שהן של בית המלך – אע"פ

4. הערת הגר"א נבנצל רב העיר העתיקה – ירושלים: לענ"ד, רבים מהעושים והמפקדים היו שוגגים, כדין אומר מותר, ולא נפסלו. ראש הממשלה בלאו הכי אי אפשר לצרפו למנין. **תשובת המחבר:** אומר מותר בפשטות לא שייך בדבר שהוא גולה וחבלה באדם שלישי, משתי סיבות בשליח אין שליח לדבר עבירה, ועוד שאף האומר שמוותר לגזול ולחבול הוא עבריין, ובדברים כה פשוטים האומר מותר צריך לבדוק לפי איזה מוסר התחנך. אלא כוונת הרב לענ"ד, שהם חשבו עצמם לשלוחי ציבור להכאה בפקודה מטעם ראשי המדינה. ולענ"ד פרט לחוקרי שב"כ בחקירת מחבלים שהם "פצצה מתקתקת", או עצירת פושע מלבצע פגיעה בחפים מפשע בשעת מעשה, לא הותר לחבול באחרים ולהופכם לנכים לכל ימי חייהם, וכן לדרוס מפגינים בפרסות סוסים. וברור לי מעל כל ספק שאף השוטרים שהשתתפו בהכאה יודעים זאת היטב, אלא שכיון שהתירו להם את הרצועה ושחררו את חית האדם שבהם ואת השנאה הצבורה בלבם הם עשו את שעשו. ועל כן על דעתי אעמודה שאין לצרפם למנין אף מניחי תפילין שביניהם (כולל את אלוף הפיקוד).

1. השאלה היא במקום שבו פקיד אינו פועל לפי חוקי ותקנות המשרדים שהוא עובד בהם. אין המדובר במחלוקת באומדן דעת, כאן ודאי שסמכות הפקיד היא לאשר או לא לאשר, ואפילו אם הוא אינו נוהג כהלכה נראה שאסור להטעות.

חבל נחלתו

שאינו לו קצבה ומוכס העומד מאליו. היינו אותם מוכסים הבאים להוציא ממנו שלא עפ"י דינא דמלכותא אלא סתם בגזלות או בהוספת מס שלא כדין, דוקא אותם מותר לרמות בדרך של נדר כאשר בלבו למעט ולצמצם את נדרו.

וכן בפ"י הרא"ש (שם) כתב: "והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא. אחד שקנה המכס מאת המלך אסור לגזלו הימנו ואין יתירו חכמים לגזלן לידור כדי לגזלו. במוכס שאין לו קצבה. והאי לאו דינא הוא דדוקא בדבר שהוא שוה לכל בני המדינה יש לו רשות להקונה לעשות אבל לא בדבר שאינו שוה למעט לזה ולרבות לזה. אי נמי כיון שאין לו קצבה מרבה ליקח יותר ממה שהמלך חפץ הלכך כולו גזל. במוכס העומד מאליו. בלא דעת המלך."

ותוס' (שם) כתבו: "ואם תאמר מכל מקום דינא דמלכותא הוא וי"ל כיון שאין דרך המוכסין כך אין זה דינא אלא גזילה של מוכס עצמו. ואע"ג דסבירא לן דברים שבלב אין דברים לגבי אונסין שרו רבנן."

ב. בירושלמי (נדרים פ"ג ה"ד) בסוגיין יש תוספת מסויימת: "רבי אחא רבי חיינא בשם רבי יוחנן אם היה דבר של יישוב אסור.

בגמ' (כח ע"א) נאמר ביחס למוכסין: "והאמר שמואל: דינא דמלכותא דינא! אמר רב חיינא א"ר כהנא אמר שמואל: במוכס שאין לו קצבה. דבי ר' ינאי אמר: במוכס העומד מאליו". (וסוגיא דומה הובאה בב"ק ק"ג ע"א).

ומפרש הר"ן (נדרים כח ע"א): "והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא² — והיכי שרינן למידר הכי כדי להפטר כיון דמן הדין חייב ליתן לו את המכס.

"במוכס שאין לו קצבה — וכיון שכן לאו דינא הוא אלא חמסנותא וחמסנותא דמוכס לאו דינא הוא.

"במוכס העומד מאליו — שלא במצות המלך... וכי אמרינן דינא דמלכותא דינא ה"מ לענין שאם קנה אחד מכס זה חייבים ליתן לו את המכס וכן נמי אם לא קנה אותו אלא שהוא ממונה לגבות את המכס שאינו רשאי ישראל חבירו ליטבע שהן תרומה דליכא אונסא כיון דדינא דמלכותא דינא."

הוקשה לגמ' מדוע מותר לרמות מוכסין, הרי הם ממונים מטעם המלך ודינא דמלכותא דינא, היינו, חייבים לנהוג עפ"י דין המלכות בה הוא יושב ואין לשקר או לרמות אותם. ותורצו שני תירושים: מוכס

2. דינא דמלכותא בשלטון ישראל הוא נושא לעצמו. בפשטות ודאי שדינא דמלכותא דינא והאריך בכך הרה"ג יעקב אריאל בספרו "באהלה של תורה" ח"ד סי' טז ולא נעסוק בכך במסגרת זו אלא נקבל זאת כמובן מאליו. וראיה לדבריו מדברי הרמב"ם (הל' גזילה ואבידה פ"ה ה"א): "אבל מכס שפסקו המלך ואמר שילקח שלישי או רביעי או דבר קצוב והעמיד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא, ולא עוד אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גזול מנת המלך, בין שהיה המלך גוי בין שהיה מלך ישראל". הא קמן שאף מסיו ומכסיו של מלך ישראל הם דינו והעובר גזול מנת המלך. וע"ע שו"ת תשב"ץ (ח"ד טור א חוט המשולש, סימן יד). הערת הרה"ג אביגדר נבנצל שליט"א רב העיר העתיקה — ירושלים: כידוע יש חולקים, ומחלקים בין א"י לחו"ל.

נדרו. ולכן הוקשה להם מה הרויח בנדרו, ומבאר שזאת שאמר בלבו היום ומוציא בשפתיו בסתם וכאן בגלל האונס דברים שבלב נחשבים כאילו הוציאם מפיו.

וכך מבאר זאת הר"ן: "היכי נדר — לישנא דמתני' קשיא ליה דקאמר נודרים שהן תרומה והיכי שייך נדרא בהאי לישנא כלומר אי דאמר יאסרו פירות עולם עלי לעולם אין דברים שבלב מבטלין מה שהוציא בפ"י אפילו גבי אונסא כי האי אלא דהכא סתמא קאמר יאסרו פירות עולם עלי ונהי דסתמא לעולם משמע ה"מ היכא דליכא אונסא משום דטפי משמע לעולם ממהיום אבל היכא דאיכא אונסא הך אונסא מפרש ליה לדבוריה דהיום קאמר כיון שלא אמר בפירוש בהיפך".

ועולה מדבריו שאין צריך לפרש בלבו אלא האונס הוא מפרש שכוונתו להיום בלבד. אמנם תוס' (כח ע"א ד"ה במוכס) כתבו שצריך לומר בלבו שמתכוין להיום בלבד.

הגאונים הרחיבו מעט את ההיתר. הם נשאלו כך (תשובות הגאונים, הרכיבי סי' רמב): "הא דתנן נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין וכול'. להני בלבד שרי למידר ואישתבועי או דילמא לכולהו גוים. וכי מישתבועי להו על הני מילי דפרטו רבנן במתניתין שהיא תרומה ושהיא שלבית המלך או על כולהו מילי".

וענו הגאונים: "הכיין חזינא דלכולהו אנוסי שרי למידר ואישתבועי. מה לי מוכסין מה לי כל אונסין. וכיון דקימא לן דסתם גוי אנוסא הוא דכתיב אש"ד פיה"ס דב"ד שו"א וג' כל גוי שבא לאנוס או לחמוס דבר ממנו ואין אנו יכולין להציל את שלנו מידו ביד יש להישבע לו על דברים דשרו אין אנו כי בס ינצל שלו. אם שלבית המלך הוא. ואם שלפלוני גדול הוא. ואם שלעניים הוא. ואם דבר אחר. משום דתנא לא חאשיב כרוכלא

תני תולים בגוים ובמלכות אבל לא בישראל שבעלי זרוע מצויין ליפול דלא יפל ויגלגל עלוהי קדמיתא". היינו, אסור להעלים מסים מפני שהם המקיימים את ישובם של בני אדם, ועוד תולין שהממון הוא של נכרים אבל לא בישראל בעל זרוע מפני שהם עתידים ליפול ויתגלה שהממון אינו שלו ויבואו ויגבו ממנו בכפליים. ונראה שהצד השני הוא בגדר עצה טובה אבל לא מן הדין.

כך כתב הרשב"א (נדרים כז ע"ב): "ותניא בתוספתא תולין להרגין ולחרמין ולמוכסין לתרומה לעכו"ם ולבית המלך ואין תולין להם לישראל. ואתמר נמי בירושלמי והתם מפרש טעמא דגרסינן התם תני תולין פי' תולין למוכס שפירות אלו הן של עכו"ם או של מלכות אבל לא תולין לומר לו של ישראל פלוני הם שהוא אלם לפי שישראל כשהם בעלי זרוע מצויין ליפול ושמא אחר שירד מגדולתו יבא המוכס ויגלגל עליו את המוכס שהפסיד בשבילו כשהיה אלם, תולין במלכות ובעכו"ם אבל לא בישראל שבעלי זרוע מצויין ליפול דלא יפול ויגלגל עליה קדמיתא".

ג. הגמרא שואלת על דרך הרמאות ע"י נדר או שבועה ומשיבה: "שהן של בית המלך — ואע"פ שאינן של בית המלך. היכי נדר? א"ר עמרם אמר רב: באומר יאסרו פירות העולם עלי אם אינן של בית המלך. כיון דאמר יאסרו, איתסרו עליה כל פירי עלמא! באומר היום. אי דאמר היום, לא מקבל מיניה מוכס! באומר בלבו היום ומוציא בשפתיו סתם, ואע"ג דסבירא לן דברים שבלב אינם דברים, לגבי אונסין שאני".

היינו הגמרא מבינה שאסור לנדור או להישבע לשקר ואם נדר צריך לקיים את

חבל נחלתו

בממונו. וממילא אסור יהיה להישבע כדי להוציא ממון מהמדינה על תביעות פיצויים או נכות וכד'. ועי' תשובות מיימוניות (הפלאה סי' ו' להלכות שבועות פ"ג). וכן העלה בשו"ת משפטי עוזיאל (כרך ד, חו"מ סי' כז).

ד. בבירור שערכנו עד עתה לא בורר האם דין שקר כדין שבועה לשקר ובשניהם יהיה אסור, או ששקר יהיה מותר. אף לא בורר האם דין הטעיה כדין שקר או שהיא קלה יותר, ואולי כמו שלגבי נכרי לגזול אותו אסור, אבל טעותו מותרת, ה"ה בטעות של המדינה וכד'.

ועוד, נשתנו הסדרים בין ימים עברו לימינו. פקיד בביטוח לאומי או האחראי לאישור פיצויים וכד' בימינו אין דינו כדין מוכס בימי חז"ל. אצל חז"ל המוכס שכר את תשלום המכס מהמלך או השר המקומי, והיה אחראי לגבות את המס ולשלם שכירותו למלך. כל גזל היה ישירות מהמוכס. לעומת זאת בימינו מדינת ישראל היא מדינת סעד ונותנת קצבאות דרך ביטוח לאומי וכד'. המופקדים על חלוקת הקצבאות הם פקידים מטעם המדינה, הממון שהם מופקדים עליו אינו שלהם וע"כ הגזילה, אם קיימת, אינה מהם אלא מן המדינה ואין הם נחשבים למוכס עומד מאליו או שאין לו קצבה, אלא קבלו לכך מינוי. ההבדל השני הוא שהם אינם נוטלים בעל כרחו מהאדם, אלא אמורים לתת מממון הציבור. ההבדל השלישי הוא שהמדינה נתנה בידם כח להחליט לפי קריטריונים הקבועים בחוק או בכללי המוסד בו הם משרתים אם וכמה לתת, והפקידה בידם כח רב.

צריך לדון האם במקרה כזה אנו אומרים "דינא דמלכותא דינא", וע"כ אין לרמות או

אילא אורחא יאריב. וטעמא דמילתא ברור הוא שכל אנס כן דרכו וכל דבר שמצילין בו כן דרכו. אלא דהאיי דתנן בית הלל אומ' אף בשבועה לא שישים אל לבו שנשבע לשקר, **אלא שיעלה שמות בלבו** כאותה ששנינו נדר בחרם ואמר לא נדרתי אלא בחרמו שלים, נדר בקרבן ואמר לא נדרתי אלא בקרבנות מלכים, הרי עצמי קרבן ואמר לא נדרתי אלא בעצם שהנחתי להיות נדרר בו, קונם אשתי נהנית לי ואמר לא נדרתי אלא מאשתי ראשתנה. או נמי כי קניא דרבא או כיוצא באלו".

החידוש בדבריהם בכמה דברים, ראשית, בכך שהתירו להשתמש בהיתר של שבועה ונדר לכל נכרי אנס ולא דוקא למוכס. ועוד, אף לשיטתם לא הותרה שבועה לשקר אלא הותר להישבע בצורה המשתמעת לשני פנים ובכך להערים על המשביע אבל לא להישבע לשקר. כמו"כ הם נשאלו לגבי נכרים והשאלה היא האם אף כלפי ישראל אנס סברו כן. ונראה שאין הבדל, ובין ישראל ובין נכרי אם המצב הוא של אנס הרוצה ליטול ממנו מותר להערים עליו בדרך זו.

וכן נראה משו"ת הרי"ד (סי' נג) שכתב: "מכאן אנו למידין שלא התירו חכמים לידור ולהשבע בשקר אלא על ידי תחבולה לרמות את המוכס אבל הנשבע על לשעבר על הין לא ועל לאו הין שמשעה שנשבע נשבע לשקר לא התירו". ואח"כ מביא את תשובת גאונים זו.

עפ"י דברים אלו כל שהותר הוא בתנאים הבאים: כאשר יש אונס ממוני הבא להוציא ממון מיד אדם מותר לו להישבע בצורה המשתמעת כאמת, אבל אסור לו להישבע או לנדור לשקר אפילו על-מנת להחזיק

אבל מלך עכו"ם דכך הוא דתם וענייניהם הכל הוא לפי דינא דמלכותא א"כ ודאי המבריא ממונו גזלן קרינן ביה וע"כ כ' הרמב"ם ז"ל בין מלך ישראל וכו' דזיל בתר טעמא והכל לפי דינא דמלכותא". היינו בהו"א נראה לו שדוקא להבריא את המכס למלך ישראל יש יותר מקום מפני שהמלך עשה שלא כדין ולעומת זאת למלך נכרי כך חוקם הקבוע. אולם מייד מסיק: "וכ' הרא"ש ז"ל והביאו הטור בנו ז"ל אם ישראל קנה המכס מהמלך המבריא עצמו ממונו ה"ז גוזל ישראל שקנאו אבל אם קנאו עכו"ם מותר דהוי כהפקעת הלואתו דשרי במקום דליכא חילול השם והטעם בזה מאחר דדינא דמלכותא דינא וקונה המכס קנאו בדין וגובהו בדין ר"ל בקצבה שקצב לו המלך לכל העולם א"כ הגוזל אותו גזלן נקר' וכ"כ א"ז הרשב"ץ ז"ל בתשובה וז"ל דין המלך דין הוא וכל מי שנטל מחבירו מה שגזר המלך גזלה היא בידו עכ"ל. והטעם **בעכו"ם הקונה המכס שמותר להבריא ממנו משום שאינו גוזלו ממש** דהיינו לוקח ממנו בחזקה כדאמר' התם (ב"ק ע"ט ע"ב) וילפינן לה מקרא דויגזול את החנית מיד המצרי וכו' אלא מפקיע ממנו הלואתו ובמקום דליכא חילול ה' ר"ל שלא יבין העכו"ם בזה מותר כדאמר' התם (ב"ק ק"ג) אהא דפרכינן אמתניתין דתני' נודרין למוכסים וכו'. והאמר שמואל דינא וכו' ופרקי' וכו' רב אשי אמר במוכס עכו"ם דתניא ישראל ועכו"ם שבאו לדין וכו' עד ל"ק כאן בגזילו כאן בהפקעת הלואתו. וכ' הגאון מהרי"ק ז"ל **נר' שאפי' ידוע שזה**

להצהיר שקר כדי לקבל את המגיע לו, או שעל מינויו של הפקיד המושחת אין לומר דינא דמלכותא דינא וממילא מותר להערים עליו וליטול את המגיע לו.

לדוגמא: נכה אשר לפי החוק מגיעה לו קיצבה של מאה אחוז נכות, והפקיד החליט לתת לו רק חמישים אחוז מהקיצבה. האם ניתן להגדיר את הפקיד המושחת כמוכס העומד מאליו שבעצם נוטל מהנכה את הקבוע לו עפ"י החוק, וע"כ לנכה (או לנא כוחו) מותר לרמות ולהצהיר על נכות גדולה ממה שיש לו כדי שיקבל את המגיע לו. או שאפילו הפקיד מושחת וקובע גדרים לפי דעתו או לפי טובת הנאה ושוחד שהוא מקבל אסור לזכאי ליטול ברמאות שכן הוא מוציא ואינו מחזיק בשלו, וכל שהותר הוא להחזיק בשלו כאשר אונסים אותו באמצעות שבועה הנראית כשקרית.

נראה שמסוגית נודרין לאנסיין אין ראייה שמותר בשאלה שלפנינו, שכן הותר רק כאשר רוצים להוציא ממנו, ולא כאשר הוא מרמה לצורך רווח.

ה. בספר התשב"ץ (ש"ת ח"ד טור א, חוט המשולש, סי' יד; ח"ד אינו של התשב"ץ אלא של אחד מזרעו) לאחר שמוכיח שדינא דמ"ד אף במלכי ישראל מוסיף: "ולוי הצעיר נראה דגם י"ל אם יש להקל בדבר **אדרבא על מלך ישראל יש להקל להבריא ממנו המכס** כי מלך ישראל אשר הקים אותו חק ואותה קצבה לתת לו דבר ידוע לכל ענין וענין י"ל עליו דשלא כדין עשה וכמעט שהוא גוזל את הרבים וע"כ **תיסק אדעתין להבריא ממנו.**

חבל נחלתו

להעביר אותו פקיד ולתקן את אותו מקום אבל לא לרמות.

יש סיבה נוספת שעל אף ערעור הצדק והיושר שבהתנהגות פקיד או פקידיים אין לרמות אפילו שהמַרְמָה מצד הדין נוטל את המגיע לו ואינו גוזל. מדינה אינה יכולה להתנהל כך, ואם נתיר זאת אפילו במקרים קיצוניים הנגע הזה יתפשט בכל מוסדות המדינה, ובמקום לתקן את המעוות, כל המדינה תתחיל להתנהל לפי כספי שלמונים ושוחד וכד'. היינו פלוני יתיר לעצמו בגלל שהוא חושב שעושים אותו מן המגיע לו עפ"י החוק לרמות או לשקר "שקר לבן" כדי לתקן את המעוות, ואחר כדי לזכות ביותר ישקר ויטול את שאינו מגיע לו וכל יסוד היושר במדינה יתעוות, ו"איש את רעהו חיים בלעו", ולכן צריך מאד להזהר מכיוון מחשבה כזה אע"פ שלעתים הקלקולים גדולים מאד.

ו. אולם נראה שיש לחלק בין הפיזיים לעקורים מגוש קטיף לבין פקיד מושחת. לגבי פקיד כלל המדינה וחוקיה והנהגתה אינם מושחתים, ולכן דינא דמלכותא דינא, ואותו פקיד הוא המקולקל והוא מעוות. אבל לגבי כל ענייני הפיזיים לעקורים אין זה דינא דמלכותא דינא אלא זהו חמסנותא דמלכא.

אלו דברי הרמב"ן (בבא בתרא נה ע"א): "אלא שנראין הדברים דכי אמרינן דינא דמלכותא דינא כגון הדינין הידועין למלך

המוכס ישראל הוא מוסיף ליקח ביותר מחק המלך שהרי הוא כגזול אסור להבריח ממנו³

כדי מה שהוא חקו דאטו מפני שהוא עושה שלא כדין לגזול יגזלו בני אדם חקו⁴ האי הוי כהדיא דאמרינן (ברכות ה' ע"ב) היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וכו'". (דברי מהרי"ק האחרונים מובאים בב"י חו"מ סי' שסט שלא בשם המהרי"ק).

למדנו מדבריו כמה כללים חשובים לענייני הברחת מכס. ההברחה המותרת מלכתחילה היא דוקא במוכס נכרי ולא במוכס ישראל מפני שזה דומה להפקעת הלוואתו שהותרה במקום שאין חילול השם. ודרך ההברחה היא באמצעות נדר המשתמע לשני פנים. ולגבי ישראל אסור להבריח את מה שהוא חייב, ורק מה שנטל יותר מן הראוי מותר לגזול ולהבריח ממנו. ונלמד ממנו לגבי שאלה דידן שאע"פ שפקיד משקר או אינו פועל לפי הוראות מוגדרות או אפילו נוטל שוחד כדי למלאות את המוטל עליו אסור לרמותו כדי ליטול את המגיע לו מצד החוק שכן: בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. היינו הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גניבה. וכן לדין על אף שהפקיד נוהג שלא כהוגן, אסור לאדם לרמותו שכן אף הוא הופך בכך לגנב, ובעיקר שהממון אינו של הפקיד אלא נמצא הוא מוציא מן המדינה בדרך שאינה ראויה. ולכן למסקנה אין להטעות או לרמות פקיד שלא נתן קיצבה כראוי וכד'. אלא צריך

3. ונראה בשו"ת מהר"י ברונא (סי' קכ) שהותר בתנאים מסויימים להישבע לנכרי ולבטל בלבו עי"ש. וע"ע בשו"ת נבחר מכסף (חו"מ סי' פא).

4. יש לתמוה על קצות החושן שלא שם לבו שהב"י, המעתיק פיסקא זו מילה במילה, לקח את דבריו מהתשב"ץ או מהמהרי"ק. הקצות טוען שמוכס הנוטל חלק מהמכס שלא כדין הרי כל המכס הוא גזל וע"כ מותר להבריח ממנו בדרכי עקיפין ואין זה גזל והוכיח דבריו מתוך הטור.

בכל מלכותו שהוא וכל המלכים אשר היו לפניו הנהיגו הדברים והם כתובים בדברי הימים ובחוקי המלכים, אבל מה שהמלך עושה לפי שעה או חוק חדש שהוא עושה לקנוס העם במה שלא נהגו בימי האבות, **חמסנותא דמלכא** הוא ואין אנו דנין באותו הדין, והרי ר' יהוסף הלוי ז"ל הורה שאם גזל המלך לאחד מבני עמו ממונו שבא עליו בעלילה, דחמסנותא דמלכותא מיקרי, אבל במאי דעבד בכל ארעיה הורמנותא דמלכא הוא ודינא הוא, והוראה נכונה היא אלא שיש להוסיף עליה מה שכתבתי". והביא את תמצית הדברים הריטב"א (גיטין י ע"ב).

היינו מלך שעושה חוק חדש לשעה לאדם אחד או ליחידים ממלכותו אינו דין. וכך הוא מוסיף בהמשך: "ומצאתי לי חבר במה שאמרתי שהמלך שדן דין חדש שלא כחוקי המלכים חמסנותא הוא, שכתבו מקצת חכמי צרפת ז"ל בחבוריהם שיש מקומות שישראל יוצאין ממלכות למלכות והמלך מחזיק בכל מה שנמצא להם במלכותו, אם בא ישראל אחר וקנה מן המלך, זה היה מעשה ופסקו הדין שאין זה דינא דמלכותא **אלא חמסנותא דמלכותא**, לפי שהדבר ידוע בדיניהם שדין היהודים כדין הפרשים לדור בכל מקום שירצו, וכיון שכן אם יש מלכות שבאה לשנות את הדין ולעשות דין לעצמה אין זה דינא דמלכותא, וזה סיוע לדברי".

וכן כתב רבינו ירוחם (מישרים נתיב לא חלק ה): "יהודי שברח ובא השר או המלך ולקח קרקעותיו שאין בהם טסקא או שהיה

בהם טסקא והניח אדם שיפרע טסקא בענין שאין רשות לשר ללוקחה בעבור טסקא ומכרה השר לישראל מחזירה לבעלים ונותן לו מה שהנהוהו כמו שכתבתי למעלה כי מנהג הוא בכל המקומות וחוק על פי השרים והמלכים לילך ולדור בכל מקום שירצו ולא יעכב משלו כלום **ואם בא האדון לשנות ממנהג זה גזלה דמלכותא הוא לא דינא כמו מוכס שאין לו קצבה**". ולא כל חוק של המלכות הוא בגדר דינא דמלכותא אלא לעתים הוא בגדר חמסנותא דמלכותא וישראל הנהוג לפי דין תורה צריך להתנהג עפ"י ד"ת.

ז. אם נדון במקרה במקרה הנוכחי, אפילו אם נאמר שלממשלת ישראל יש סמכות תורנית לצמצם שטחה ולהעביר את תושביה למקום אחר, דבר המצריך עיון רב, שכן היא צריכה לפעול עפ"י דיני תורה ולא לסור מהם. והרי כל גוש קטיף היה בארץ ישראל ובשטח עולי מצרים, וא"כ אין ליתנו לנוכרים אלא צריך לכובשו מידם. אולם אפילו נניח שזכות הממשלה להחליט זאת בתנאים מסויימים, וע"כ מצד הדין דינא דמלכותא דינא והמדינה מותרת להגלות קהילות ויחידים ולהעבירם למקום אחר ולתת חלק מארץ ישראל לנוכרים. אפילו הכי, כל שהותר לה הוא לעקור דיורין ולהושיב דיורין⁵. אבל האם מותר לה לחוקק חוק אשר אינו מתקן את פשעיה עם חלק קטן מהציבור?! שהרי רק לכאורה החוק הזה מתקן את כל הפגיעה בהעברת

5. ילקוט שמעוני (יהושע רמז יד): "הנה ארון הברית אדון כל הארץ, אמר רבי שמואל בר נחמני כל מקום שנאמר 'אדון' עוקר דיורין — ומכניס דיורין, וזה בנין אב לכלם, עוקר כנעניים — ומכניס ישראל, וכן הוא אומר לכן נאום האדון ה' צבאות אביר ישראל וגו' ואשיבה שופטך כבראשונה". אלא שהפעם מי שחשב עצמו אדון עקר ישראל והושיב נכרים.

חבל נחלתו

יושבי חבל ארץ שלם ממקומם.

כל החבל הזה היה בנוי על קהילותיו ומשפחותיו, וכמעט ולא היו בו מובטלים. בחוק העקירה ניתן פיצוי כספי על חלק מהדברים היכולים להאמד בממון, אבל לא ניתנה שום תשומת לב לכל הריסת הקהילות המשפחות והיחידים. היינו, יחיד שחי בתוך קהילתו נעקר ונזרק לבית מלון, למשך כמה חודשים במקרה הטוב ובמקרה הגרוע לשבעה שמונה חודשים (ואולי יותר). במלון אין מסגרת חיים קהילתית שתמכה בו, אין תנאים לחיים משפחתיים סבירים, ולרוב הציבור פסקה מקור עבודתם ופרנסתם. התשלום לכל היותר הוא על העבר, לתת יכולת לבנות בית כדוגמת הנהרס, ופיצוי של דמי פרנסה לחצי שנה. אבל מדוע היה צורך להגיע לכל ההרס הזה, שהיה ידוע כבר מראש. וכי אם בזכות המדינה לעקור ישובים, זכותה אף לפגוע ישירות בכל אותם דברים שנמנו לעיל.

ואם נאמר זהו גרמא של העקירה ועל גרמא אין תשלום ממוני. ראשית, ודאי שלגרום נזק לכתחילה אין שום היתר אפילו בגרמא. ועוד הרי גם בגרמא חייב לצאת ידי שמים, ובחלק מהגרמות יש היתר לתפוס כך שודאי שפגיעה בגרמא אסורה, וק"ו שאסור לחוקק חוק מדינה שבו המדינה פוגעת באזרחיה בגרמא. והרי אזרחים אלו לא היו עבריינים שהיתה מגיעה להם ענישה כלשהיא!!! לדוגמא, בגוש קטיף מטעמים צבאיים הצבא השבית חממות והן עמדו ללא גידול בהן כמה שנים. המדינה הבינה שזהו מקור פרנסה ופצתה את בעלי החממות כאילו גדלו והרויחו על חממה וחממה. וכי חשב מישהו לומר: זהו רק גרמא ומניעת רווח, וא"כ לא

מגיע לכם כלום?! וכאן עשרות ישובים נהרסו תוך שבוע ויחד עימם חייהם של אלפי אנשים.

הרי אין למדינה שום סמכות ליטול את ממון הציבור שהיא עוקרת, ואין לה שום זכות לפרק קהילות, לקחת את רכושן ולטלטל קהילות ויחידים במשך שנים במגורים זמניים. אין לה שום סמכות להפוך מפרנסים למובטלים כאשר אין להם סיכוי להיקלט במקומות עבודה ראויים כדוגמת מקומות העבודה הקודמים. הרי לא היה בעקירת גוש קטיף שום צרכי פיקוח נפש ליחידים או לציבור, וא"כ מה היה החפזון הגדול לגרש ולאמלל כעשרת אלפים נפש. אין העיוות בצד הממוני בלבד, אלא העיוות הוא שיש דברים שהממון אינו יכול לשקם ולהחזיר. ונראה ע"כ שגם אם למדינה היה מותר לעקור את אזרחיה, הדרך היחידה המותרת היתה בבניית גוש ישובים זהה קודם העקירה, ורק אח"כ להעביר את כל הישובים כאחד תוך שמירה על דירתם ופרנסתם וקהילותיהם. אולם המדינה שברה והרסה בתחילה את גוש קטיף נטלה את הכל, ואח"כ מציעה פיצויים, כאשר הכסף אינו יכול לתקן את כל אשר עוות, לא מצד צער ופגיעות נפשיות ולא מצד דיור שווה למקום שנהרס, לא לחיי הקהילה שפורקו, והממון אינו יכול להיות פיצוי לאדם ששבתה פרנסתו ועתה בגיל מבוגר הוא צריך להקים את כל עסקו מחדש. חוק כזה אשר מתיר לפגוע ללא צורך הוא אינו דינא דמלכותא אלא חמסנותא דמלכותא.

ח. זו הגדרת חמסנות שנותן דמים ונוטל את של חבירו אע"פ שהלה אינו רוצה למכור. כאמור (ב"ק סב ע"א): "א"ל רב אדא

בעלמא, כיון שביד המדינה הממון היא תתן כמה שהיא יכולה ולא כמה שראוי.

ומזכירים הדברים את הנאמר באסתר רבה (פרשה ד אות ה): "כדת מה לעשות, אמר רבי יצחק לחזירתה כדת ולאומה קדושה שלא כדת אלא באכזריות". הכל כבי' עפ"י חוק ודת אבל למעשה הכל חמסנות ואכזריות.

עולה על כן שאי אפשר לקרוא על סדרי הפיצויים היום דינא דמלכותא, אלא חמסנותא דמלכותא, ולפי"ז מותר להוציא את שלו בהטעיה או בשתיקה.

ט. יש להוסיף שבהגדרת חמסנות המלכות אין לטעות שכל המלכות חמסנית ולכן כל חוקיה אין להם תוקף לפי דיני תורה. אלא כשם שמוכס העומד מאליו הוא מעוות בנקודה מסוימת אבל כל שאר המלכות עומדת על כנה וחוקיה חוקים ומוכסיה מוכסים, ה"ה במקרה הנוכחי, ורק חוק זה הוא לענ"ד חמסנות ולא צדק ויושר.

בריה דרב אויא לרב אשי: מה בין גזלן לחמסן? א"ל: חמסן יהיב דמי, גזלן לא יהיב דמי. א"ל: אי יהיב דמי, חמסן קרית ליה? והאמר רב הונא: תלוה וזבין זביניה זביני! לא קשיא: הא דאמר רוצה אני, הא דלא אמר רוצה אני". וכן פסקו כל הפוסקים. וא"כ זכותה של מדינה לעקור את תושביה אינו מתיר לה לפגוע ברכושם, בחייהם ובכל מעמדם ומצבם החברתי. ולכן חוק פיצויי העקירה הוא חמסנותא דמלכותא ולא דינא דמלכותא.

בשולי הדברים ניתן להוסיף שאף גודל הפיצויים הוא שרירותי, וניתן לפי אמת מידה של יכולת המדינה ולא לפי הצרכים האמיתיים של המתיישבים שנושלו מאדמתם. ולשם השוואה הפיצויים אשר ניתנו לעקורי חבל ימית היו גדולים פי עשרה לנפש מאשר הפיצויים בעקירת גוש קטיף, והתשובה שהמדינה נתנה לשינוי בין אומדן הנזק השתא לאומדן הנזק לשעבר הוא שפשוט למדינה אין כסף. לא נראה שיש צד מוסרי בתשובה זו, אלא כוחנות

תשובת הרב דוב ליאור, רב ואב"ד קרית ארבע-חברון, שליט"א:

קבלתי את מאמך ובו חיבור מקיף לבירור התייחסות שלנו לחוקי פיצוי פינוי, והשאלה האם מותר לחברים להצהיר בכתב או בע"פ הצהרות לא נכונות כדי לזכות בפיצויים הולמים אם בגלל רשלנות הפקידים או בגלל החוקים הלא טובים.

ראיתי את השקלא והטריא שלך המקיפה והמעמיקה מה שהעלת ביחס לדינא דחמסנותא ואין זה שייך לדינא דמלכותא דינא. צדקת מאד, ראשית היות וכל החוק לעקירת יהודים והגליתם, החרבת ביתם והסגרת השטח לידי האויב דברים שמנוגדים לגמרי לתורתנו הקדושה אין שום תוקף לכל חוק שהוא נגד התורה "לא תהיה אחרי רבים לרעות" וממילא כל הנגזר מזה אינו חוקי וכולו אָוֶן ועיוות ואסור לכל ירא שמים ליתן יד בכל דרך שהיא לביצוע דבר עבירה זה. בנוסף לזה היות ואין החוקים האלה חלים על כל אזרחי המדינה כפי

חבל נחלתו

שכתבת אפילו אם לא היו נגד התורה אין זה בכלל דינא דמלכותא כפי שהבאת בשם הרמב"ם. אמנם במה שנוגע להצהרה לפקיד על מסירת מידע לא נכון נראה שהדבר לא פשוט כפי שכתבת, יש לנו בהלכה בדיני טוען ונטען הלכה שאל לו לאדם לטעון טענת שקר אפילו אם הוא צודק ורוצה לזכות במה שמגיע לו אל לו להשתמש בשקר. הגמרא בשבועות דף לא דורשת מהפסוק מדבר שקר תרחק כמה דרשות אחת מהן, אדם שתובע מחברו מאה לא יתבענו מאתים כדי שיודה לו במאה והוא יגלגל עליו שבועה כמו על קרקעות או דברים אחרים שלא נשבעים עליהם, ההלכה הזאת נפסקה ברמב"ם והטור והמחבר השמיטו והש"ך בחו"מ סי' ע"ה ס"ק א' תמה עליהם, אבל העניין נכון להלכה. נמצאנו למדים שאין לאדם לטעון טענת שקר כדי שיזכה בממון, אפילו אם מגיע לו מצד הדין. ולכן בנידון שלך שהפקידים מכבידים עליהם ולא נותנים להם אפילו את המעט המגיע להם, לא כל הדרכים כשרות להשגת המטרה, אצלנו אין המטרה מקדשת את האמצעים, רווח והצללה יעמוד ליהודים ממקום אחר. (ועי' לעיל בהקדמה ובמכתב הרה"ג יעקב אריאל שליט"א.)

סימן נ

פיצויי מגורשים עבור ילדיהם, למי?

תשובה

שאלה

א. משמעות התשלום הזה לא בוררה ע"י מדינת ישראל במפורש. הוא לא היה כלול בהצעת החוק המקורית וצורף עפ"י ערעור של 'הפורום המשפטי' (קבוצת משפטנים שנחלצה בהתנדבות לעזרת המגורשים) על החוק. וא"כ תכליתו אינה מבוארת, האם הוא ניתן על עגמת נפש או שהוא תשלום נוסף להורים, ורק שיערוכו הוא עפ"י מספר ילדיהם ותקופת חייהם בגוש קטיף.

יש להעיר שבין כך או בין כך, נשאלת השאלה מדוע הוא לא ישולם אף לבנים שגרו בגוש קטיף ועזבו מסיבות שונות. והרי עגמת נפש על חורבן בית הוריהם וטלטוליהם במשך שנים לאחר הגירוש עד הגעה אל המנוחה ואל הנחלה ודאי שיש

מגורשי גוש קטיף מקבלים פיצויים מן המדינה. אחד מסעיפי הפיצויים הוא עבור שהות בגוש לכל אדם לפי שנותיו. כאשר מי שגר בגוש קטיף ומעל גיל שמונה עשרה תבע ישירות את המדינה וקיבל פיצוי לפי מספר השנים בגוש קטיף. מי שמתחת לגיל שמונה עשרה תביעתו הוכנסה בתוך התביעה של ההורים והם קבלו עבור כל בן ובת לפי מספר שנות חייהם בגוש קטיף סכום מסויים.

האם ההורים אשר קבלו את הממון ששולם כפיצוי לבניהם, צריכים לשומו לבניהם וההורים הם רק אפוטרופוס לממון של הבנים, או שהממון שייך להורים, והם אם ירצו יעבירו אותו או את חלקו לבניהם?